

ELS FRUITS DE L'ARBRE DE LA CIÈNCIA

Teresa Duran

escriptora i especialista en LIJ

Les arrels

Temps era temps algú va tenir una idea genial! En comptes de representar de manera pretesament fidedigna les coses existents, va optar per representar els sons en què es descomponien els mots que les designaven. La insuperable suma d'un so fonològic i un gargot! Una ficció imprescindible!

Afegint això a la grafia dels nombres, la humanitat va poder traspasar les fins aleshores infranquejables barreres de l'espai i del temps. La substancial relació abstracta dels alfabets és la més apassionant de les obres de ficció, sense la qual cap coneixement, ni científic, ni tècnic, ni social, seria imaginable, transferible ni formatiu.

El tronc

Amb la invenció de l'alfabet l'arbre de la ciència s'enfilà cel amunt en un intent per unir els àmbits espirituals i materials en un sol tronc ampli i robust. Aquest és l'objectiu d'obres tan cabdals com l'*Ars magna* de Ramon Llull (1305-1308), que es val de suports alfabètics, numèrics, geomètrics i *pop-ups* per explicar el món com un tot unitari. L'afany per mantenir la saviesa racionalment endreçada dins els llibres oferirà, des de l'edat mitjana fins ben entrada l'època moderna, uns volums molt

Orbis sensualium pictus
(Libros del Zorro Rojo, 2017).

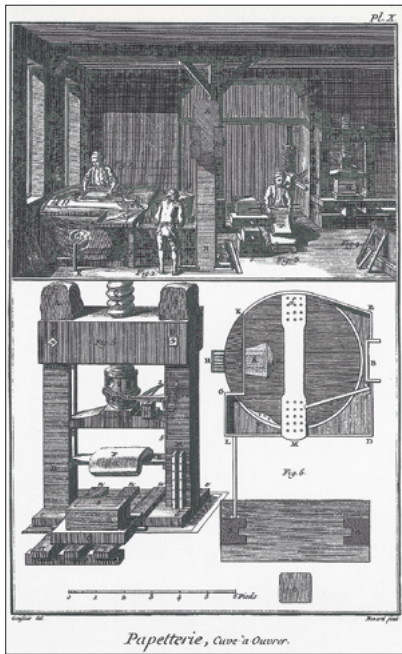
útils per saber de què és feta la realitat. Són les compilacions que porten el sufix «-ari» al títol: herbaris, diccionaris, receptaris, poemaris, planetaris, portuaris, etc.

És clar que per accedir-hi cal aprendre a llegir, i durant segles això es fa en llatí, dins una ensenyança cada cop més feixuga per als pocs que la tenien a l'abast. Fins que Ioannes Amos Comenius hi posarà remei amb la creació de l'*Orbis sensualium pictus*¹ (1658), que ofereix una altra suma genial: la de la imatge i el text units en un sol discurs progressiu que durà el lector des de l'alfabet fins al judici final, al llarg de cent cinquanta unitats temàtiques exposades de

manera ordenada i didàctica. L'objectiu: ubicar els infants dins l'ampli marc del món real.

Caldria aprofundir en els lligams entre el pedagog Comenius i el filòsof Descartes, perquè amb el seu llegat sorgeix un corrent racionalista que impregna els segles XVII i XVIII, i que va donar peu a la publicació de l'*Encyclopédie* de Diderot i D'Alembert² (1751-1772). Quants dels seus autors havien après a llegir i escriure amb l'*Orbis pictus*? Molts, segurament. Per a Diderot, «el principi d'una enciclopèdia és el d'adjuntar els coneixements disseminats sobre la terra; exposar el sistema general als homes que siguin els nostres contemporanis, i transmetre-ho igualment als homes que neixin amb posterioritat». D'aleshores ençà, i amb la

L'Encyclopédie: Diderot & D'Alembert (Bibliothèque de l'image, 1994).

pretensió d'instruir els infants dins un ampli marc de coneixements objectius, s'editaran un bon nombre de llibres ubicats a les biblioteques sota els epígrafs de filosofia, religió, ciències socials, ciències, ciències aplicades, belles arts, esports, llengua i literatura, geografia, biografia i història, a més d'enciclopèdies didàctiques, com ara la cèlebre *Enciclopedia Álvarez* (Miñón, 1951), i més recentment de les col·leccions de documentació fotogràfica com la «Biblioteca Visual Altea» (1994-1995), de molt

cara coproducció internacional. Tot plegat va establir una divisió entre la consuetudinària publicació de títols de «creació» literària i l'edició més pretensiosa de «divulgació» científica que, en part, obeeix a la creença que «Les ficcions transiten, les ciències romanen», provocant una separació jeràrquica entre lletres i ciències dins els àmbits econòmics, socials i culturals.

La capçada i el fruit

Mentre que durant tota l'era moderna la raó era la fita del pensament humà, a partir del 1960, amb la postmodernitat, es perd progressivament la fe en el racionalisme, el cientisme, i en l'existència d'una única veritat universal. Per tant, la saviesa que abans s'impartia com un fet inapel·lable ara cadascú la pot inferir a la seva manera. Pedagògicament, la diferència entre «impartir» i «inferir» és important: impartir implica divulgar jeràrquicament de dalt a baix, i inferir implica ser partícip actiu d'allò que és proposat com a real.

El cas és que, mentrestant, les noves tecnologies multimèdia irrompien al mercat. Aquest fenomen va marcar la fi de les edicions enciclopèdiques. Els editors podrien competir amb les xarxes telemàtiques, que són d'accés lliure i gratuït? Doncs sí: amb enginy! Com que l'enginy no manca entre els professionals de la LIJ (escriptors, il·lustradors, editors...), i com que el llibre continua sent un camp de proves excel·lent, es tiren endavant projectes tan innovadors com capaços de deixar fora de joc les enciclopèdies mediàtiques. ...

La antigua Grecia (Altea, 1993).

... D'aquests projectes innovadors se'n poden dir llibres divulgatius, de coneixements, didàctics, documentals... o de *no-ficció*, que és la denominació adoptada des de la Fira de Bolonya del 1994. La no-ficció³ treballa amb material documental, posant l'accent en el muntatge i la suma de les parts, sense necessitat de reproduir fidelment els fets.

Quines característiques té aquest nou gènere del llibre documental? Doncs també és una suma genial.⁴

El nou llibre documental hauria de ser la suma d'un suport + una informació + una tasca divulgadora conjuntament del text i la imatge = amb el resultat de permetre al lector la construcció d'un saber.

- **Suport:** tots aquells elements (format, paper, relleus, plecs, sécs, etc.) comunicatius per si mateixos.
- **Informació:** ja no es gosa que sigui exhaustiva, sinó potser fragmentària, i no sempre es correspon amb les disciplines escolars o professionals.
- **Tasca divulgadora:** feta conjuntament i de manera complementària pel text i la imatge en qualsevulla de les seves variants tècniques i estilístiques.
- **Construcció d'un saber:** a càrrec del lector! És a dir, pedagògicament cadascú inferirà el propi saber quan complementi les parts d'aquell contingut lúdic i enginyós.

Tot plegat permet una gran diversitat en les edats dels destinataris; una gran diversitat de temes, a ve-

gades barrejats entre si, i una gran diversitat de procediments narratius i recursos didàctics. Tanta, que a vegades costa fer la distinció entre un llibre documental o una ficció versemblant.

Quines competències pot fomentar un llibre documental?

- Pot desenvolupar la curiositat suscitant preguntes: p. ex. WEHRLE, Nina, i LAUBE, Evelyne. *¿Quién es Guillermo Tell?* Madrid: SM, 2012 (bio-

Il·luminatura
(Cruïlla, 2017).

Henri Fantin-Latour
Tasse et soucoupe blanche, 1864

Albrecht Dürer
Lievre couché, 1502

Meret Oppenheim
Le Déjeuner en fourrure, 1936

- grafia); o GRAVETT, Emily. *Un problema de conills*. Barcelona: Cruïlla, 2011 (matemàtiques).
- Pot estimular la capacitat de reflexió: p. ex. NORITAKE, Yukiko. *El bosc dels germans*. Barcelona: Cocobooks, 2021 (ecologia); o MC-GUIRE, Richard. *Aquí*. Barcelona: Salamandra, 2017 (les coordenades espai/temps).
- Pot incentivar l'esperit crític: p. ex. ABADIA, Ximo. *Frank*. Madrid: Dibbuks, 2018 (el franquisme); o RODA, Eugenio. *Un arbre creix i no li preguntem per què*. Il·lustr. Cecilia Alfonso Esteves. Barcelona: Yekibud, 2020 (filosofia).
- Pot incrementar la memòria associativa: p. ex. BACHELET, Gilles. *Los cuentos entre bambalinas*. Barcelona: Thule, 2017 (espectacles); o PIJAMA, Joana. *Mapa de ciutats somiades*. Il·lustr. Anduluplandu. Tarragona: Piscina Un Petit Oceà, 2017 (geografia).
- Pot contribuir a classificar, ordenar i prioritzar: p. ex. BARMAN, Adrienne. *Herbari*. Barcelona: Libros del Zorro Rojo, 2018 (botànica); o HÉDELIN, Pascale, i FALIÈRE, Amélie. *1.2.3... Ja!* Barcelona: Joventut, 2017 (esports).
- Pot permetre experimentar, comparar i sintetitzar: p. ex. CARNOVSKY i DAVIES, Kate. *Il·luminatòmia*. Barcelona: Cruïlla, 2017 (anatomia); o GUÉRIF, Andy. *1 et 1 font 3*. Paris: Palette, 2013 (art).
- Pot facilitar reconèixer i ubicar: p. ex. APARICIO CATALÀ, Anna. *L'abecedari entremaliat*.

Barcelona: Takatuka, 2021 (jocs); o BARUZZI, Agnese. *Ara et menjaré!* Barcelona: Vicens Vives, 2017 (cadena tròfica).

Pels pocs exemples citats⁵ ja es pot deduir que els llibres documentals contribueixen a fer que el lector pugui integrar les informacions rebudes mitjançant qualsevol altre suport comunicatiu, mentre que, alhora, l'hi remetent, i així establir una sòlida xarxa de coneixements cada cop més amplis que quedin fora de la pressió i la programació escolar. Ara ja es pot comprovar que cap temàtica els és aliena i que afavoreixen les relacions intergeneracionals, perquè l'edat del destinatari acostuma a ser molt més laxa que en els textos narratius.

I pensar que tot va començar amb una suma! •

1. D'aparició imminent en català a l'editorial Libros del Zorro Rojo.

2. Una trentena de volums profusament il·lustrats que apleguen tot el que llavors se sabia i es feia en els àmbits de les ciències, les arts i els oficis.

3. Personalment, preferiria dir-ne llibres documentals, més que no pas de «no-ficció», denominació que em sembla massa taxativa i excloent per al lliure ús de la creativitat, per una banda, i perquè hi veig certs paral·lelismes amb l'àmbit del cinema, on hi ha els documentals (més propers al saber enciclopèdic) però també els «falsos documentals», films on la metaficció hi té un bon paper i on pertoca a l'espectador inferir la part testimonial d'allò que s'hi narra.

4. Definició de l'equip de recerques de la Bibliothèque Nationale de France.

5. Gairebé tots els exemples citats són àlbums, i ens dol que molts no hi siguin en català.